

Рула Н.В.,  
здобувач,  
Бердянський державний педагогічний університет,  
науковий керівник – д. філол. н., проф. Р.О. Христіанінова

## СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЄДНУВАЛЬНИХ СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З АСЕМАНТИЧНИМИ СПОЛУЧНИКАМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Термінологійного характеру слово “приєднування” набуло в 50-х роках ХХ сторіччя, що пов’язано перш за все з роботами таких синтаксистів, як Л. Щерба, В. Виноградов, С. Крючков. Незважаючи на відносно тривале вивчення приєднування та приєднувальних конструкцій, сучасні синтаксичні праці засвідчують невирішеність багатьох питань, пов’язаних із нечіткістю в визначенні граматичного статусу приєднування та його семантико-синтаксичних ознак.

Нам імponує думка Р. Христіанінової, відповідно до якої приєднування розглядається як визначальна формально-граматична та семантико-синтаксична характеристика речення щодо способу оформлення вторинної предикації, тобто процесу творення синтаксичних конструкцій [2, с. 79]. Услід за Р. Христіаніною зараховуємо приєднувальні конструкції з вираженими ознаками сурядності до специфічних складносурядних речень. Їх специфіка полягає в тому, що друга предикативна частина, яка доповнює першу, є висновком чи оцінкою сказаного, виникає у свідомості мовця пізніше порівняно з основним висловлюванням, на відміну від типових складносурядних конструкцій, у яких реалізовано результат мислення, а описані ситуації усвідомлені ще до моменту мовлення.

Матеріальним засобом вираження приєднувальних семантико-синтаксичних відношень є приєднувальні сполучні засоби. Ця група й досі не має чіткого окреслення. Найповнішу характеристику приєднувальних сполучників на сьогодні подала К. Городенська. Вона виокремила власне приєднувальні сполучники, до яких віднесла *та й, ба й, а також, причому, і* сполучники, що були транспоновані в приєднувальні. Останні дослідниця розподілила на градаційно-приєднувальні, єднальні та протиставні [1, с. 191].

Ми вважаємо доцільним розподілити сурядні приєднувальні сполучники на дві групи: 1) власне приєднувальні сполучники, що є семантичними: *а й, та й, ще й, та ще, та ще й, а також, і навіть, а навіть, і до того ж, а до того ж, а ще до того, а ще більше, та ще більше, а найбільше, більше того крім того, а крім того, причому*; 2) приєднувальні асемантичні сполучники, транспоновані з інших груп сурядних сполучників. Ми не виокремлюємо групу градаційно-приєднувальних сполучних засобів, оскільки власне приєднувальні сполучники можуть поєднувати в одну складну структуру дві предикативні частини, лексичний склад яких засвідчує градаційний відтінок, проте основною семантикою речення буде приєднувальна.

У складносурядних приєднувальних конструкціях з асемантичними сполучниками, що формують окремий семантичний різновид, семантика закладена в лексичному складі граматичних складників, а також окреслена специфічною для такого різновиду структур приєднувальною інтонацією з логічним наголошенням приєднувального складника та паузою перед ним. З-поміж асемантичних сполучних засобів, що можуть поєднувати предикативні частини приєднувальних складносурядних структур, називаємо єднальні сполучники *і (й), та*, які можуть повторюватись у залежності від кількості приєднувальних компонентів, а також зіставний *а*, протиставні *але, проте, однак*, розділові *чи, або*, які втрачають свої первинні семантичні функції та переходять до сфери єднальних сполучних засобів.

Приєднувальна асемантичним сполучником предикативна частина може стосуватися як усього складника в препозиції, так і окремої лексеми: *Фраза прозвучала недоладно, майже безглуздо, й Арсен це усвідомлював* (М. Кідрук) – приєднувальна частина стосується усього семантичного складника в препозиції; *У ресторані Джо Сміт і Роджер Смерджак розповідали історію свого життя, а було воно у них одне на двох* (Л. Клименко) – додаткове повідомлення стосується тільки лексеми *життя*. Приєднувальний компонент, який має стосунок до усієї базової предикативної частини, зазвичай містить доповнення до вже сказаного. Складник, який має стосунок до окремої лексеми в попередній предикативній частині, традиційно вносить в синтаксичну конструкцію уточнення, пояснення, деталізацію.

Значна кількість виписаних нами складносурядних речень має приєднувальний компонент питального (питально-риторичного) або окличного змісту, що сприяє ще більшій емоційності висловлювання: *Від жінки можна прийняти її честь, здоров'я, в деяких випадках – навіть життя, але сорок леїв?* (І. Вільде); *Йому доведеться проглянути випуски за шістнадцять років (можливо, більше, можливо, менше), а це більше ніж три тисячі трьохста газет!* (М. Кідрук). Метою таких синтаксичних структур є привернення уваги до якогось факту, явища позамовної дійсності, висловлення мовцем оцінки, реакції на те, про що йде мова.

У складносурядних приєднувальних конструкціях із асемантичними сполучними засобами приєднувана частина може містити таку додаткову інформацію: 1) доповнення нейтрального характеру: *Чиста тобі пастка, і в неї потрапив непроханий гість* (В. Лис); 2) зауваги до вже сказаного: *Йй потрібен мужчина, а мужчину випробовує справа* (Люко Дашвар); 3) додаткове повідомлення, що формує послідовне розгортання подій: *Я не планував назавше оселитися тут, і зрештою нудотний запах із кондитерських і кав'ярень добряче мені набрид* (І. Роздобудько); 4) уточнення інформації в першій частині або додавання подробиць: *Найближчий до запропонованого часу зустрічі фільм починався о 17.40, і то були “8 кращих побачень”* (М. Кідрук); 5) акцентуалізація деталей: *Після того як водень згорів, залишається гелій, а гелій уже горіти не може* (М. Кідрук); 6) характеристика особи, предмета або явища, про якого йде мова в першій частині: *Фактично цим заробляв собі на*

життя, і спосіб виявився несподівано простим (А. Кокотюха); 7) реакція на події, явища, факти в першій предикативній частині: *Смисл мали тільки дії і вчинки, і усвідомлення цього лякало механіка понад усе* (Люко Дашвар); 8) невідповідність ситуацій в складових частинах приєднувальної конструкції: *Душа моя чомусь тріумфувала, начебто я знайшов щось дуже важливе, щось, що шукав занадто довго, – а воно ж було зовсім поруч* (І. Роздобудько); 9) доповнення з відтінком протиставлення: *Ми їздимо на природу, в Гідропарк, за місто, але я нікуди не можу поїхати від себе* (Л. Костенко); 10) доповнення з відтінком взаємовиключення: *Ніколи не чув нічого подібного, чи я вже читав щось таке й забув?* (з розмовного мовлення); 11) виділення частини від цілого: *Цей величезний людський мурашник тісно пов'язаний між собою незримими, але міцними нитками, і я був його частиною* (І. Роздобудько); 12) доповнення з відтінком обмеження (зазвичай використані граматиалізовані елементи на кшталт *тільки, лише*): *Був іще один турнік, який чомусь покинули нижче, на п'ятій знизу поперечці, а це тільки трохи більше як метр від підлоги* (М. Кідрук); 13) спростування інформації, зазначеної в першій предикативній частині: *Ти говориш, яка погана релігія і яка хороша наука, але це не священики придумали атомну бомбу, і не священики скинули її на людей* (М. Кідрук); 14) доповнення з відтінком бажаності: *Це гарний час, і відвідувачів у ресторані, сподіваюся, буде небагато...* (О. Ільченко); 15) заперечення інформації в першій частині або підсилення заперечення, що розташоване в препозиції: *Така машина та за такі гроші нікого на селі не зацікавила, і дорогою вона аж ніяк не здавалась* (з розмовного мовлення).

Отже, складносурядні приєднувальні конструкції, предикативні частини яких поєднані асемантичними сполучниками (єднальними *і (й)*, *та*, зіставним *а*, протиставними *але, проте, однак*, розділовими *чи, або*, які втрачають свої первинні семантичні функції та переходять до сфери єднальних), є окремим семантичним різновидом та належать до специфічних конструкцій, оскільки приєднуваний складник виникає у свідомості мовця пізніше порівняно з основним висловлюванням. Семантика цих речень закладена в лексичному складі предикативних частин та може мати широкий спектр відтінків: протиставлення, взаємовиключення, невідповідність, обмеження, заперечення, спростування, бажаність тощо.

### Література

1. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : [монографія] / К. Г. Городенська. – К., Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.
2. Христіанінова Р. О. Способи оформлення незалежної предикації в сучасній українській мові / Христіанінова Р. О. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. – 2015. – №15. – С. 79–83.